

jezik

Alen Kalajdžija

DRUŠTVENO-POLITIČKI STATUS BOSANSKOGA JEZIKA U BOSNI I HERCEGOVINI I JUŽNOSLAVENSKOJ JEZIČKOJ ZAJEDNICI¹

Sažetak: U tekstu se govori o različitim uvjetima koji su odredili društveni i politički status bosanskoga jezika uopće, fokusirajući se pri tome na okolnosti koje su obilježile načine vraćanja ovoga jezika u javni diskurs ne samo Bosne i Hercegovine, već i onih država i društava u kojima je bosanski stekao status zvaničnog jezika, odnosno dobio mogućnost da se izučava u okvirima manjinske upotrebe jezika u sferi obrazovanja, javne komunikacije kao i u domenu privatnoga korištenja u zemljama jugoistočne Evrope. U radu se također tretiraju osnovna historiografska, demografska, zakonodavno-pravna i ustavna rješenja vezana za službenu upotrebu bosanskoga jezika, te se govori i o pitanjima naučnog izučavanja ovog jezika u južnoslavenskom društvenom kontekstu.

Ključne riječi: bosanski jezik, Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, srpsko-hrvatski jezik, južnoslavenske zemlje

I. Uvodne napomene

Bosanski je jezik kojim danas govori nekoliko miliona ljudi. Glavnina govornika bosanskoga jezika nalazi se u Bosni i Hercegovini, gdje je ovaj jezik autohton. Pored Bosne i Hercegovine, bosanski jezik autohton je i na području

¹ Članak je nastao kao predavanje na stručnom seminaru za nastavnike Bosanskog jezika i književnosti u Srednjobosanskom kantonu, koji je održan u Donjem Vakufu 23. 1. 2020.

Sandžaka, odnosno dijelovima Srbije i Crne Gore, te na Kosovu². Može se reći da je bosanski jezik najvećim svojim dijelom jezik etno-nacionalne grupacije koja se, kako u savremenom tako i u historijskom smislu, predstavlja Bošnjacima, mada bosanskim jezikom kao svojim autentičnim jezikom govore i manje skupine stanovništva koje se u Bosni i Hercegovini izjašnjavaju Bosancima, Hercegovcima i Muslimanima, te u znatno manjoj mjeri Hrvatima i Srbima³, te na drugim područjima, kao što su Torbeši i Goranci na Kosovu i djelimično Sjevernoj Makedoniji. Kao jezik iseljenika, bosanski jezik u smislu njegove društvene prihvatljivosti, prisutan je i u Republici Hrvatskoj, Republici Sloveniji te u Sjevernoj Makedoniji i Albaniji. Bosanski su jezik u te zemlje donijeli Bošnjaci iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka, iako je poznata činjenica da se bosanskim jezikom kao jezikom autohtonog stanovništva govorilo i u nekim hrvatskim prostorima, posebno u Dalmaciji, Liki, Kordunu. Iako postoje brojne kontroverze vezano za bosanski jezik u Turskoj, neće se pogriješiti ako se kaže da i danas u Turskoj živi nekoliko stotina hiljada govornika bosanskog jezika, a koji se još uvijek uspijeva sačuvati u svijesti emigriranih Bošnjaka u tu zemlju, koji su odselili u nekoliko migracijskih valova u 19. i 20. st. Više od million govornika bosanskoga jezika nalazi se diljem svijeta, najvećim dijelom u zapadnoj Evropi i Skandinaviji, ali i Sjevernoj Americi, Kanadi i Australiji. Međutim, bosanski je sporadično prisutan i na Bliskom istoku, posebno kod iseljenih Bošnjaka u Palestinu, Egipat i na tlu Arapskog poluotoka.

II. Osvrt na historijski kontekst

Na osnovu iznesenih podataka, može se reći da je bosanski autohtoni i autentični balkanskoslavenski jezik, čija je govorna baza zastupljena

2 U nešto drukčijem statusu bosanski je u Turskoj, Sjevernoj Makedoniji i Albaniji jer je na tim područjima prisutan kao jezik manjinske bošnjačke zajednice od 19. st., iako se može reći da je bosanski jezik u Sjevernoj Makedoniji i današnjoj Turskoj još otprije prisutan.

3 Na osnovu Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini u 2013. nalazimo sljedeće podatke: "Imamo činjenice da je bosanski jezik dominantan (52,86%), a da se približno 17.000 Hrvata u Bosni i Hercegovini opredijelilo za bosanski jezik, ali i više od 7.000 Srba. Za bosanski se odlučilo više od 33.000 Bosanaca te preko 10.000 Muslimana i 10.000 onih koji su se izjasnili kao Bosanci i Hercegovci, pa je u konačnici, po posljednjem popisu, govornika bosanskog jezika približno 97.000 više nego Bošnjaka, u čemu svoj mali udio ima i činjenica da su se i Hrvati (3,86 % od ukupnog broja Hrvata) i Srbi (0,67 % od ukupnog broja Srba) odlučili za bosanski jezik." (Hodžić 2018: 85–86)

na centralnom prostoru Balkanskog poluotoka. U suodnosu s njemu najrodnijim jezicima – hrvatskim, srpskim i crnogorskim, čini sastavni dio srednjojužnoslavenskog jezičkog prostora, koji se naziva i srednjojužnoslavenski dijasistem (Brozović 2001). Razumijevajući pitanje srednjojužnoslavenske jezičke zajednice, treba posebno istaći da svaki od navedenih jezika za sebe čini posebnu i autentičnu jezičku cjelinu, bez obzira na to što se u 20. st. navedena jezička zajednica tretirala u okvirima politički motiviranog naziva a kasnije i samog jezičkog sastava kao srpsko-hrvatski jezik. Taj kratki isječak iz historije ovih jezika ne može biti relevantan u donošenju isključivog zaključka da je riječ o jednom jeziku i jednoj nejedinstvenoj etno-nacionalnoj zajednici. Upravo zato, društvene, političke i naučne činjenice govore o eksplicitnoj emancipaciji južnoslavenskih zajednica, temeljeći svoje identitete na historijskim, kulturnim, vjerskim i naravno jezičkim posebnostima

Pogleda li se u prošlost, jasno će se vidjeti da tretiranje ovih jezika kao pojedinačnih idioma balkanskog prostora već od najstarijih vremena podrazumijeva njihovu naporednost a nikako poistovjećivanje: kako to npr. potvrđuje naporedna upotreba i ruskog i srpskog i hrvatskog i bosanskog, i bugarskog i drugih jezika (up. npr. Konstantin Filozof: *Skazanije o pismeneh*, s početka 15. st.). Posmatrano sa stanovišta historijskog dinamizma, južnoslavenski jezici od najstarijih vremena do danas razvijaju se pojedinačno u okvirima svojih društvenih, kulturnih i političkih prilika. Kao dokaz tome, bezrezervna potvrda prisustva navedenih južnoslavenskih jezika jeste postojanja najranijih oblika pismenosti, koje se utemeljuju u srednjem vijeku, kada nastaju srpska, hrvatska i bosanska redakcija staroslavenskog jezika, kao i neke druge slavenske redakcije⁴. Naime, na prostoru srednjovjekovne Bosne, od najstarijih spomenika južnoslavenskih jezika, zabilježena je pojava Povelje Kulina bana, koja potvrđuje svoju narodnu, bosansku jezičku autentičnost, kako u domenu samog jezičkog izraza, tako i u domenu paleografije. Otuda se fenomenu specifičnog bosanskog jezičkog izraza može govoriti o starobosanskom kao najstarijem periodu pisanog

4 Iako je bosanska redakcija stsl. jezika svoje priznanje stekla u nauci tek u drugoj polovini 20. st., ponajprije zahvajući rasterećenosti od društvenih i ideoloških nanosa u naučnoistraživačkim radovima priznatih slavista, kakav je kao rodonačelnik bila Herta Kuna, danas bosanska redakcija, gotovo pa bezrezervno, uživa naučni status u slavistici, a odnedavno, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, izučiva se kao kolegij na doktorskom studiju Lingvističke bosnistike, čije je temelja postavila Lejla Nakaš, najvažnija savremena istraživačica bosanske redakcije, donoseći niz različitih naučnih novina u istraživanju korpusa ovog jezika te aktivno izvodeći mlade istraživače u ovoj oblasti.

bosanskog jezika, unutar kojega se pojavljuje redakcijski kao naročit oblik religijske pismenosti, i narodni bosanski jezik, kao naročit oblik nereligijske pismenosti. Upravo ta dva fenomena, međusobno uvjetovana i na neki način komplementarna, utjecat će na formiranje dvaju književnih jezika u srednjovjekovnoj Bosni: redakcijskom i narodnom (Jurić-Kappel 2005), odnosno bosanskoj redakciji staroslavenskog jezika i starobosanskom jeziku. Pojave na neki način slične ali različite u odnosu na prostor Bosne, govore o specifičnim jezičkim formama hrvatskog i srpskog prostora, naravno izvan prostora Bosne. Gledajući dalji razvoj srednjojužnoslavenskih jezika, ne može a da se ne primijeti vlastiti jezički razvoj svake pojedinačne zajednice, makar i one koja se u drugoj polovini 19. st., bazirane na principima južnoslavenskog političkog zajedništva, odnosi i na ono što će kasnije podrazumijevati kao srpsko-hrvatska jezička zajednica. Naime, sve dotada, i srpski i hrvatski i bosanski jezik samostalno se razvijaju u okvirima svojih vlastitih jezičkih, kulturnih, društvenih i političkih prilika, kako to vrlo jasno i nedvosmisleno pokazuju ne samo studije i monografije koje obrađuju historijski razvoj navedenih jezika u okvirima nacionalnih filologija, nego, što je još važnije, to potvrđuju prvorazredni sačuvani pisani spomenici na tim jezicima. Treba znati, međutim, da se 19. st. pokazalo kao jedan od najvažnijih i prijelomnih trenutaka južnoslavenskih jezika i zajednica uopće. Vrijeme u kojem će se insistirati na uvođenju nacionalnih država i društava, i u kojem će se postaviti strateški ciljevi razvoja pojedinih nacionalnih zajednica, odigrat će presudnu ulogu u razvoju i političkom utemeljenju južnoslavenskih jezika, pa tako i u domenu srpsko-hrvatske jezičke zajednice, koja će trajno obilježiti jedan period razvoja tih jezika, ali će isto tako ostaviti dugoročne posljedice na razvoj bosanskog jezika, unutar koje je nestanak ovog jezika s društvene, političke, naučne i zakonodavne scene bila kolateralna šteta srpsko-hrvatske jezičke nagodbe. Ta kolateralna šteta počinje od Bečkog književnog dogovora, tj. 28. marta 1850, kada je donesena društvena odluka o povezivanja Srba i Hrvata⁵ pod kapu zajedničkog jezika, čiji je onovni cilj povezivanje južnoslavenskih naroda, prije svega Srba, Hrvata te Slovenaca u zajednički politički krug⁶. Na tom sastanku sudjelovali su Ivan Kukuljević, Dimitrije Demetar, Ivan Mažuranić, Vuk Karadžić, Đuro Daničić, Vinko Pacel, Stefan

5 Bečki književni dogovor podrazumijevao je i udio slovenskog etničkog elementa, kako u domenu jezika, tako i u domenu političke i društvene organizacije nove države.

6 I doista, ta je ideja zaživjela vrlo praktično nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kada je uveden i službeni jezik pod imenom srpsko-hrvatsko-slovenski jezik.

Pejaković i Franc Miklošič. Zaključci su se u najkraćem ticali nemiješanja narječja, uzimanja južnog narječja za osnovicu zajedničkog jezika, upotrebe glasa *h* po etimologiji te uzimanja ijekavice za osnovicu standarda. Za pitanje udjela bosanskoga jezičkog naslijeđa u okvirima srpsko-hrvatskog zajedništva posebno je važan zaključak u vezi s južnim govorima. Treba znati da se pod južnim govorima tradicionalno podrazumijevaju hercegovački odnosno istočnohercegovački govori, a fenomen udjela tih govora u razvoju bosanskoga jezika važni su u suštinskom smislu utjecaja na narodni jezik i na književnojezičku praksu mediobosanskog perioda⁷ razvoja bosanskog jezika, a ne samo na njegovu književnojezičku nadogradnju, kako se to može primijetiti u kontekstu tadašnjih južnoslavenskih jezičkih strujanja. “Južni govori” ostavili su temeljni utjecaj u razvoju bosanskog jezika, posebno od 17. st. pa nadalje, a u 19. st. sublimirane su sve relevantne jezičke odlike koje se odnose na uspostavljanje srpsko-hrvatskog standardnog jezika na južnoj osnovici. Pitanje glasa *h* i *jata*, također, sudbonosno su vezani za njihov razvoj u bosanskom jeziku, ne samo zbog toga što oni pokazuju svoje rezultate u sadašnjici, već i zbog toga što u suštinskom smislu u jeziku bosanskih spomenika predstandardnog pa čak i starijeg doba pokazuju visok stepen ujednačenosti. Zbog toga je pitanje udjela lingva-france u južnoslavenskim jezičkim prilikama od 17. do 19. st. temeljno pitanje udjela bosanskog jezika u procesima prihvatanja i standardizacije srpsko-hrvatskog jezika u 19. st.

III. Osvrt na društveno-političke okolnosti

Potrebno je istaći da se bosanski jezik nije razvio iz srpsko-hrvatskog jezika, kako u kontekstu razumijevanja aktuelne sociolingvističke situacije, iz koje mnogi, vodeći se pogrešno postavljenim i naučno nepoznatim i neodrživim premisama, izvode pogrešan zaključak o južnoslavenskim jezičkim istovjetnostima, tako ni u kontekstu razumijevanja dinamičkih kretanja južnoslavenskih jezika, koji su se dobrim dijelom svoje povijesti razvijali u odvojenim kulturnim, etničkim i društveno-političkim prilikama. U 19. st. stekli su se povoljni uvjeti za povezivanja srpske, hrvatske i djelimično slovenske kulturne i političke zajednice, čija je matrica povezivanja zasnovana

⁷ Pod pojmom “mediobosanski period” podrazumijeva se jedna faza razvoja bosanskog jezika, koja se prati otprilike od 15. st. i traje do početka, odnosno sredine 20. st., nakon čega slijedi novobosanski jezički period.

na jeziku i jezičkoj politici. I pored toga što se u 20. st. ideja južnoslavenskog zajedništva strateški razvijala, ona i u tome period pokazuje svoje slabosti: najprije u Kraljevini, potom za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada dolazi do fizičke razdvojenosti srpsko-hrvatskog jezika, tako nadalje i u šezdestim i sedamdestim godinama toga vijeka, kada dolazi do potpisivanja hrvatske Deklaracije i srpskog Predloga. Iako je 1954. na Novosadskom dogovoru pokušano značajnije spriječiti već prisutne tendencije rasapa srpsko-hrvatskog jezika⁸, taj princip ne samo da nije dugoročnije zaživio, nego je vrlo brzo dobio potpuno drukčiji obol od onoga kako je bio zamišljen. Kulturna, nacionalna i društvena nepravda koja je tada nanesena prema bosanskom jeziku posebno, ali i nekim drugim, ispoljila se u vrlo jakom naboju suprotstavljenih stavova srbistike i kroatistike, koji je kasnije proizveo posljednice koje će definitivno razoriti najelementarnije čestice jugoslavenskog političkog zjedništva da bi na kraju, usljed djelovanja centripetalnih i centrifugalnih sila političkog djelovanja, rezultirao ratovima, iseljavanjima, progonom, teškim zločinima i na kraju genocidom tokom raspadanja Jugoslavije. Ne tvrdimo da je podjela u jeziku rezultirala gore spomenutim posljedicama: promjene jezičke politike bile su jedna od sastavnih sila djelovanja u sferi borbe za teritoriju i resursne potencijale, do prekrajanja nacionalnih i kulturnih identiteta. Dakako da navedene postavke vezane za funkcioniranje i razumijevanje srpsko-hrvatskog jezika niti su jednostavno razumljive, niti su jasno pozicionirane zbog pogrešno postavljenih premisa, usljed čega se niz društveno važnih konsekvenci nužno provlači u javnom, kulturnom, obrazovnom i društveno-političkom životu južnoslavenske stvarnosti. Upravo iz tih razloga i danas postoji značajan broj govornika bosanskog, a znatno manje srpskog i hrvatskog jezika, koji slijede svojevrstne serbo-kroatističke zablude o jezičkom zajedništvu⁹, iako se na

8 Prva tačka najeklatantnije pokazuje ideološko-politički pristup jezičkoj problematici, kada se iznosi notorna neistina vezana za dijalekatsku i govornu bazu srpsko-hrvatskog jezika, gdje se izričito navodi da su Beograd i Zagreb govorni centri toga jezika, pri čemu se na najvulgarniji način negira centralni prostor tog istog srpsko-hrvatskog jezika, čija je baza utemeljena upravo na njoj, shodno onome što Dževad Jahić u svojim istraživanjima teorizira u vezi s jezičkim maticama i periferijama, gdje matica postaje periferija, a periferija matica.

9 O tome zorno svjedoči i inicijativa o potpisivanju Deklaracije o zajedničkom jeziku, koja je, upravo simbolički, predstavljena i bombastično najavljena u centru srednjožnoslavenskog prostora – Sarajevu 2017. godine, gdje se očekivala njezina najlakša implementacija. Iako je u medijima pozitivno predstavljena kao polazna tačka za principe razumijevanja među govornicima četiriju jezika, ona je, u suštini, doživjela debakl, kako u susjednim državama i njihovim društveno-političkim i naučnim centrima, tako i u samoj Bosni i Hercegovini, budući da nije polučila željenim rezultatom, ostajući tako mrtvo slovo na papiru.

samome početku od formiranja srpsko-hrvatske jezičke zajednice pokazalo da ni srpska a ni hrvatska strana nije nikada odustajala od svojih nacionalnih jezičkih programa i ideja – štaviše, pitanje jezika bilo je temeljno pitanje kroz koji se propagirala ideja o vlastitoj supremaciji i superiornosti i drugoj, tuđoj inferiornosti, koja je, kroz prizmu doslovno geografske ili specijalizirane kulturne i obrazovne kolonizacije¹⁰, trebala rezultirati brisanjem svijesti o vlastitosti kulturno-jezičkih identiteta, koji se najznačajnije realizirao u samoj Bosni. Ako se posmatra objektivno, srpsko-hrvatsko jezičko zajedništvo nije bilo duga vijeka, čak nije uspjelo trajalo ni pola stoljeća, a već je počelo propadati: najprije u vrijeme nominacijskih lutanja, koja će se najneposrednije transponirati u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine, potom vrlo konkretan rascjep desio se za vrijeme Drugog svjetskog rata, a kasnije, nakon samo 20 godina od završetka tog istog rata, dolazi do izrazite polarizacije među hrvatskim i srpskim jezikoslovcima. Uzaladni su bili politički pokušaji da se segregacija tog jezika i društveno-političkih prilika zaustavi. Svakako, nije se moglo drugačije ni očekivati ako se znalo da pozicija jedne ili druge strane polazi od načela hegemonizacije, gdje je srpska strana od samog početka radila na toj ideji, nekad otvoreno, a nekada samozatajno, gdje je devetnaestostoljetni Vukov princip “svi štokavci su Srbi” rezultirao grubom i kasnije razrušenom idejom zajedništva. Zajedništvo je bilo moguće samo unitaristički i srbocentrično, pri čemu je prostor Bosne i Hercegovine bio moneta za srpsko-hrvatsko političko potkusurivanje, što se nije vršilo samo u domenu jezika i jezičke politike, nego i u svim drugim oblastima društvenog života gdje se moglo sprovoditi. Službena hrvatska politika hegemoniji iz Beograda otvoreno se usprotivila, gdje su ključni ljudi hrvatske nauke i kulture eksplicitno stali u zaštitu hrvatskog jezičkog bića, još 1966. U tom periodu, najprije 1965, a potom i češće i dosljednije, shodno procesima svojevrstne demokratizacije u Jugoslaviji, i među bošnjačkim intelektualcima, javljaju se jasno artikulirani glasovi za traženje vlastitog jezičkog i nacionalnog identiteta. Među njima je bio pionir i najistaknutija intelektualna figura Alija Isaković (up. o tome više

10 Najeklatantniji primjer takve obrazovne kolonizacije jeste postdejtonska Bosna i Hercegovina, na čijoj se teritoriji službeno izučavaju susjedni nacionalni obrazovani programi, dok oni koji se temelje na bh. društvenoj, političkoj, kulturnoj i historijskoj osnovi izučavaju u onim dijelovima ove zemlje u kojima Bošnjaci čine tzv. većinu. Ni ta činjenica nije dovoljan argument za i dalje jaku struju bošnjačkog i bosanskohercegovačkog nacionalnog autošovinizma, gdje se u drami posuđenih identiteta vodi grčevita borba među različito postavljenim društveno-političkim i kulturno-jezičkim tendencijama.

zbornik: *Alija Isaković i bosanski jezik*), te Mehmedalija Mak Dizdar, a nešto kasnije i neki drugi, poput Esada Ćimića, Atifa Purivatre, Adila Zulfikarpašića, Midhata Begića, Muhsina Rizvića, Kasima Prohića, Muhameda Hadžijahića i dr. Dakako, pitanje varijantne raslojenosti sh. jezika usko je vezano za procese demokratizacije jugoslavenskog društva i procese nacionalizacije.

IV. Bosanskohercegovačke okolnosti bosanskog jezika

Borba za bosanski jezik, uzimajući u obzir niz društveno-političkih i naučno-obrazovnih inicijativa u sedamdestim i osamdesetim godinama 20. st. najprije u Bosni Hercegovini, ali i šire, rezultirala je činjenicom da se bosanski jezik, prema rezultatima Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini iz 1991. Godine, opet vratio i djelimično službeno u upotrebu¹¹. Problem djelimičnosti u implementaciji rezultat Popisa tiče se zakonskog i ustavnog rješenja za uvođenje bosanskog jezika u službenu upotrebu u Republici Bosni i Hercegovini. Naime, u Ustavu Republike Bosne i Hercegovine, u članu 4. navedeno je sljedeće: “U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora. Oba pisma – latinica i ćirilica – ravnopravna su.” (Šipka 2001: 247), datirano 14. 3. 1993. godine. Nakon nešto manje od pola godine, tačnije 1. septembra 1993. Donesena je Uredba sa zakonskom snagom o nazivu jezika u službenoj upotrebi, gdje se formulira: “U Republici Bosni i Hercegovini je u službenoj upotrebi standardni književni jezik ijekavskog izgovora njenih konstitutivnih naroda koji se imenuje jednim od tri naziva bosanski, srpski, hrvatski. Oba pisma, latinica i ćirilica, ravnopravna su.” (Šipka 2001: 248).

Gledajući sa stanovišta određene distance posljednjih trideset godina, može se reći da je sudbina bosanskog jezika usko vezana za niz političkih, naučnih, kulturnih i identitarnih problema govornika bosanskoga jezika, dakle u najvećoj mjeri Bošnjaka, te djelimično drugih koji su se opredijelili za ovaj jezik. Vraćanje bosanskog jezika na javnu scenu mukotrpan je i dugotrajan proces. Međutim, ma koliko izgledalo da je stanje nepovoljno, može se ipak zaključiti da se pozicija ovog jezika kreće u pozitivnom smjeru, bez obzira čak i na činjenicu da se u ogrmnom dijelu Bosne i Hercegovine

11 “Tako, prema popisu stanovništva iz 1991. godine bosanski jezik i jeste bio najdominantniji (37,3%), zatim srpskohrvatski (26,5%), srpski (blizu 18,8%), pa hrvatski (13,4%).” (Hodžić 2018: 85)

ovaj jezik još uvijek osporava, da nema službenu upotrebnu vrijednost na cijelom prostoru te države te da je i dalje prisutna činjenica da se ovaj jezik još uvijek u cijelosti ne može izučavati u školskim sistemima. Eklatantan primjer predstavljaju vlasti Republike srpske i neki kantoni Federacije Bosne i Hercegovine s hrvatskom političkom vlašću, na čijim se prostorima još uvijek bosanski jezik nije službeno vratio. Potvrda tome nije samo odnos prema pitanjima nominacije jezika i elementarnog prava na upotrebu svoga maternjeg jezika, već i činjenica da ustavi na nivou državnih struktura Bosne i Hercegovine bosanski jezik tretiraju na pet različitih načina: 1. kao bosanski jezik – državni ustav: Dejtonski mirovni sporazum, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, ustavi Tuzlanskog kantona, Zeničko-dobojskog, Unsko-sanskog, Bosanskopodrinjskog, Srednjobosanskog, Distrikta Brčko, Hercegovačko-neretvanskog (bosanska verzija); 2. kao jezik bošnjačkog naroda – Ustav Republike srpske; 3. kao jezik kojim govore Bošnjaci – Ustav Kantona 10; 4. kao bošnjački jezik – ustavi Posavskog kantona, Zapadnohercegovačkog kantona, Hercegovačko-neretvanskog kantona (hrvatska verzija); 5. nikako se ne tretira – Ustav Kantona Sarajevo (up. Kalajdžija 2016: 99).

V. Južnoslavenske okolnosti bosanskog jezika

Kad je u pitanju društveno-politička i naučno-stručna pozicija bosanskoga jezika u regiji, potvrđuje se da je bosanski jezik, bez obzira na brojne slabosti i nedostatke političke i kulturne provenijencije, sve jasnije pravno, naučno i stručno pozicioniran i da je napravljen velik iskorak u domenu implementacije njegova učenja i izučavanja i službene upotrebe.

Prema podacima popisa stanovništva iz 2002. godine (Babačić 2018), u Sjevernoj Makedoniji živi 17.081 Bošnjak (0,87% od ukupnog broja stanovnika); godine 1993. vraćeno je nacionalno ime i naziv jezika; od 2010. uveden je eksperimentalni program na bosanskom jeziku, prije toga 2006. škola u Ljubinu (Skoplje) imala je nastavu na bosanskom jeziku, a 2018. doneseno je rješenje o uvođenju redovne nastave na bosanskom jeziku od I razreda osnovne škole, a počelo se i sa štampanjem udžbenika; bosanski je najavljen kao treći službeni jezik u dvjema općinama u Makedoniji, a u sredstvima informiranja pri Makedonskoj radio-televiziji zastupljeni su programski sadržaji na bosanskom jeziku.

Na Kosovu Bošnjaci čine 1,47% stanovništva, odnosno 27.533 (iako je po popisu iz 1991. bilo oko 70.000 Bošnjaka), raspoređeni po općinama i gradovima Prizren, Dragaš, Peć, Istok, Mitrovica i Priština; bosanski jezik drugi je po upotrebi u ovoj državi; ovim jezikom govori gotovo 50.000 ljudi kojima bosanski nije maternji; bosanski je službeni jezik u Prizrenu, Dragašu i Peći, a nastava na univerzitetskom nivou na bosanskom jeziku odvija se u Prizrenu i Peći; u javnom medijskom prostoru više je medija koji se emitiraju ili objavljuju na bosanskom jeziku (Kačka 2018).

U Crnoj Gori situacija s bosanskim jezikom je neizvjesna, iako je u ovoj državi bosanski priznat kao službeni jezik, što se desilo nakon usvajanja crnogorskog Ustava 2007. godine (Mustafić 2018). U ovoj zemlji bosanski je autohton, baš kao što je to slučaj i s bošnjačkim narodom, koji govori ovom jezikom, a još od najstarijih vremena pa do danas postoje brojne potvrde upotrebe i nominacije bosanskog jezika na prostoru današnje Crne Gore. Bošnjaci su treći narod po brojnosti u Crnoj Gori, iako se pojavljuje manji broj govornika bosanskog od nacionalnog izjašnjavanja Bošnjacima, tako da se oko 16.000 stanovnika izjasnilo Bošnjacima, a svoj jezik nisu imenovali bosanskim imenom. Situacija s učenjem bosanskog jezika u Crnoj Gori je specifična, posebno stoga što se u aktuelnom trenutku naziv predmeta imenuje sintagmom Crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski jezik, gdje se jasno vidi da je crnogorski hiperonim za ostale jezike, ne ulazeći u sami sadržaj nastavnog predmeta, što je zasigurno sporno pitanje, znajući zahtjeve Bošnjačkog nacionalnog vijeća u ovoj oblasti (Mustafić 2018: 38).

U Srbiji je, kao i u Crnoj Gori, bosanski jezik autohton i niz je historiografskih primjera koji daju potvrde upotrebe ovog jezika na tlu ove države. Može se zaključiti, prema onome što nalazimo na terenu, da je u srbijanskom dijelu Sandžaka bosanski jezik institucionalno najbolje pozicioniran u odnosu na regiju izvan Bosne i Hercegovine (Šemsović 2018: 27), gdje je u obrazovnom sistemu na bosanskom jeziku uključeno preko 15.000 učenika, kada se od 2004. krenulo s vrlo agilnom akcijom vraćanja bosanskog jezika u upotrebu. Inače, bosanski se vratio prije popisa stanovništva 2002. godine. Prema navedenom Popisu, bosanskim jezikom u Srbiji govori 134.749 stanovnika, a 2011. brojka se popela za oko 4.000. Pored toga, primijetna je tendencija povećanja broja govornika bosanskog jezika i Bošnjaka (Šemsović 2018: 28). U Srbiji je objavljeno oko 230 udžbenika na bosanskom jeziku. Pored toga, u Srbiji tačnije u Novom Pazaru bosanski se jezik izučava na visokoškolskom nivou na dva univerziteta, što je važan doprinos društvenoj

i naučnoj valorizaciji bosanskog jezika u ovoj državi. Jedan od problema bosanskog jezika u upotrebi jeste i odbijanje zahtjeva Bošnjačkog nacionalnog vijeća da se pri Javnom servisu Radio-televizije Srbije uvede program i redakcija na bosanskom jeziku.

U Hrvatskoj je bosanski jezik u nastavnoj praksi prisutan od 1992. godine, kada je uveden kao službeni predmet u zagrebačkoj medresi “Dr. Ahmed Smailović” pri Mešihatu Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj. Inače Bošnjaci u Hrvatskoj čine manje od 1% prisutne populacije, oko 31.000, čime se navedena cifra približuje prosjeku Crne Gore i Kosova. Bosanski je drugi jezik po brojnosti nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Važno razdoblje bosanskog jezika u Hrvatskoj se može pratiti od 2017. godine, kada hrvatsko Ministarstvo obrazovanja i športa omogućuje učenje bosanskog jezika i kulture po tzv. Modelu C, što podrazumijeva učenje na bosanskom jeziku uz redovni program na hrvatskom (Hadžiefendić-Parić 2018: 42–45). Najveći problem u izvođenju nastave na bosanskom jeziku u Hrvatskoj jesu kadrovi i udžbenici, a i dalje se mora raditi na afirmaciji bosanskoga jezika i kulture među Bošnjacima Hrvatske.

Bosanski jezik u Sloveniji nije još uvijek na zadovoljavajućem nivou, iako je Bošnjaka u Sloveniji oko 32.000, odnosno 1,6% u odnosu na ukupan broj slovenskih građana. Može se pretpostaviti da će se položaj bosanskog jezika donekle popraviti djelovanjem Islamske zajednice Bošnjaka, posebno nakon otvaranja Islamskog centra u Ljubljani (januar–februar 2020), budući da je strateška opredijeljenost Islamske zajednice Bosne i Hercegovine očuvanja jezičkog identiteta Bošnjaka, s obzirom na Rezoluciju o bosanskom jeziku, koju je usvojio Sabor Islamske zajednice 2016. godine. U prethodnom periodu u Sloveniji je izvođen projekt Škola bosanskog jezika i kulture u organizaciji Bošnjačkog kulturnog saveza Slovenije (Imširović 2018: 48–49). Međutim, prema posljednjim informacijama, danas tih aktivnosti nažalost nema.

Bosanski jezik u Albaniji do danas nema institucionalnu podršku. Prema neslužbenim podacima, oko 5.000 Bošnjaka živi u ovoj državi, najvećim dijelom na potezu između Tirane i Drača i u okolice Vlore. U posljednje vrijeme intenzivirano je naučno bavljenje bosanskim jezikom u Albaniji, zbog čega je organizirano dijalektološko istraživanje govora Bošnjaka u ovoj zemlji, koje se sprovodi u Institutu za jezik Univerziteta u Sarajevu. U dogledno vrijeme može se očekivati sistemsko povezivanje govornika bosanskog jezika u Albaniji s ostatkom cjeline kojoj je bosanski jezik maternji.

VI. Umjesto zaključka

Sistemska povezivanje govornika bosanskoga jezika treba biti strateški cilj u osmišljavanju povezivanja kulturnih, identitarnih i historijskih vrijednosti svih govornika ovog jezika te njihovo značajnije povezivanje s matičnom državom Bosnom i Hercegovinom. Podrška bosanskom jeziku u regiji ne samo da će pomoći značajnijem društvenom, kulturnom i političkom položaju Bošnjaka u tim zemljama, nego će istovremeno potpomoći značajnijoj konsolidaciji države Bosne i Hercegovine, ali i samoga bosanskog jezika, koji je najvažnija i temeljna društvena i kulturna platforma svih onih koji govore ovim jezikom. Svijest o očuvanju vlastitog jezičkog identiteta potpomoći će i očuvanju elementarnih kulturnih, društvenih i historijskih vrijednosti koje sobom nosi sam jezik.

SOCIO-POLITICAL STATUS OF THE BOSNIAN LANGUAGE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE SOUTH SLAVIC LANGUAGE COMMUNITY

SUMMARY

The text discusses the various conditions that determined the social and political status of the Bosnian language in general, focusing on the circumstances that characterized the ways of returning this language to the public discourse not only in Bosnia and Herzegovina, but also in those states and societies in which Bosnian language has acquired the status of an official language, ie was given the opportunity to be studied as one of the minority language that are being used in the field of education, public communication as well as in the domain of private use in the countries of Southeast Europe. The paper also deals with the basic historiographic, demographic, legislative and constitutional solutions related to the official use of the Bosnian language, and discusses the issues of scientific study of this language in the South Slavic social context.

Keyword: Bosnian language, Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Serbo-Croatian language, South Slavic countries

Bibliografija

- Alija Isaković i bosanski jezik (2018), Zbornik radova, Edicija Posebna izdanja, knjiga 30, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu
- Babačić, Izeta (2018): "Bosanski jezik u Makedoniji", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Brozović, Dalibor (2001): "Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području", *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo
- Filozof, Konstantin (1989): "Povest o slovima (Skazanije o pismeneh)", *Stara srpska književnost u 24 knjige*, knjiga 11, Prosveta, Beograd
- Hadžiefendić-Parić, Remzija (2018): "Bosanski jezik u Hrvatskoj", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Hodžić, Jasmin (2018): *Bosanski jezik: statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Edicija Bošnjaci, Internacionalni univerzitet Sarajevo i Simurg Media
- Imširović, Jasmina (2018): "Bosanski jezik u Sloveniji", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Jurić-Kapell, Jagoda (2005): "Književni jezik u srednjovjekovnoj Bosni", *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije u Oslu
- Kačka, Muljaim (2018): "Bosanski jezik na Kosovu", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Kalajdžija, Alen (2016): "Bosanski jezik – jučer, danas, sutra", *Rezolucija o bosanskom jeziku* (Zbornik radova), Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
- Mustafić, Suljo (2018): "Bosanski jezik u Crnoj Gori", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Šemsović, Sead (2018): "Bosanski jezik u Srbiji", Zbornik referata *Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Banja Luka; Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i Bosanska medijska grupa
- Šipka, Milan (2001): *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini*, Edicija Posebna izdanja, knjiga 11, Institut za jezik, Sarajevo

